

Nekrologi

JANUSZ ZIÓŁKOWSKI

(1920 - 2000)

Janusza Ziółkowskiego poznałem w końcu lat 40. (ściślej w 1949 r.), kiedy obok studiów ekonomiczno-politycznych na UP zaczął interesować się socjologią. Uczęszczaliśmy razem na zajęcia seminaryjne dla doktorantów socjologii prowadzone przez profesora Tadeusza Szczurkiewicza. Byłem wtedy st. asystentem przy Katedrze Socjologii.

Janusz Ziółkowski referował na tych seminariach swoją pracę pt. *Rozwój demograficzny Katowic i Sosnowca*, którą potem przedstawił i obronił jako dysertację doktorską (1950). Zyskał sobie wówczas duże uznanie w naszym zespole, zarówno jeśli chodziło o stawianie i rozwiązywanie problemów naukowych, jak też o szczególną umiejętność jasnego sformułowania myśli w pięknej polszczyźnie. Nazywaliśmy Go już wówczas „złotoustym”.

Po doktoracie rozpoczął pracę zawodową w Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania. Pełnił ważne funkcje kierownicze w Biurze Studiów Ekonomicznych oraz w Miejskiej Komisji Planowania Gospodarczego. Czytaliśmy z zainteresowaniem – jako koledzy – przeprowadzane z nim wywiady prasowe, a także jego własne artykuły na temat potrzeb rozwojowych miasta i funkcjonalnego wykorzystania instytucji Targów Poznańskich, gdzie pełnił rolę konsultanta ekonomicznego. Zaangażowanie w sprawy żywotne dla miasta Poznania znalazło swój wyraz także w fakcie objęcia przez niego stanowiska redaktora „Kroniki Miasta Poznania”, które piastował w latach 1956 - 1958.

Wiedza zdobyta podczas praktyki w instytucjach społeczno-gospodarczych i kulturalnych miasta Poznania odegrała ważną rolę w następnym okresie, gdy mógł ją wykorzystać podejmując – po Polskim Październiku 1956 r. – pracę naukową w Instytucie Socjologii UAM, najpierw jako adiunkt w latach 1957-1960, potem jako docent w latach 1960-1972 i profesor od 1972 r. Na tym stanowisku pozostał aż do przejścia na emeryturę w 1994 r. W ostatnich latach – jako profesorowi urlopowanemu – przypadło Januszowi w udziale pełnienie szacownych zadań polityczno-państwowych.

Praca w *Alma Mater Posnaniensis* była ważnym rozdziałem w całokształcie działalności naukowej Profesora Janusza Ziółkowskiego. Tu zdobył wszystkie swoje stopnie i tytuły naukowe.

Praca na uczelni to oczywiście przede wszystkim działalność dydaktyczno-naukowa. Janusz Ziółkowski stał się wykładowcą wysoce cenionym i lubianym przez młodzież akademicką, podejmującą – po latach stalinowskiej przerwy – studia socjologiczne. Szczególną popularnością cieszyły się jego wykłady z socjologii miasta i procesów urbanizacji, które miały ścisły związek z aktualnie dokonującą się w kraju industrializacją i masowymi migracjami ludności wiejskiej do nowo tworzących się ośrodków przemysłowych. Wykłady jego przyciągały licznych słuchaczy także spoza uczelni, zwłaszcza gdy odbywały się jako wykłady publiczne, np. na zebraniach Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

Oczywiście owocem tych zainteresowań były – co stanowi drugą ważną dziedzinę działalności naukowej pracownika uczelni – erudycyjne, odznaczające się głębią myśli poznawczej, publikacje naukowe, m.in.: *Sosnowiec – drogi i czynniki rozwoju miasta przemysłowego* (Katowice 1960, praca habilitacyjna); *Urbanizacja, miasto, osiedle* (PWN Warszawa 1965); *Socjologia i planowanie społeczne* (PWN Warszawa 1972).

Dzieła te stały się żelaznym repertuarem lektur dla studentów socjologii oraz przyniosły Autorowi wiele wyrazów uznania w postaci dyplomów i nagród naukowych.

Kolejnym ważnym osiągnięciem Prof. Janusza Ziółkowskiego w Jego działalności na UAM było zorganizowanie w 1964 r. i opracowanie planu konkursu naukowego pt. „Czym było i jest dla ciebie miasto Poznań?”. Powierzony Profesorowi Ziółkowskiemu przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza mandat rozpisania tego konkursu był zaszczytnym wyróżnieniem, jeśli się zważy, że działa się to w 36. rocznicę konkursu ogłoszonego pod takim samym tytułem przez twórcę polskiej socjologii akademickiej, klasyka światowej socjologii Floriana Znanieckiego. Profesor Ziółkowski, prowadzący w Instytucie Socjologii UAM seminarium socjologii miasta, zaangażował do tej pracy zespół aktywnych i ofiarnych współpracowników. Pod jego osobistym kierownictwem dokonane zostały ocena wypowiedzi konkursowych, rozstrzygnięcie konkursu, przyznanie nagród, analiza naukowa materiałów oraz ich opracowanie i publikacja w 1984 r. Dłuższa wzmianka o tej pracy uzasadniona jest i z tego względu, że odegrała ona zapładniającą rolę w rozwoju i ekspansji badań socjologicznych nad miastem polskim w całym kraju. Wzór konkursu Znanieckiego był powtarzany i naśladowany przez wiele środowisk naukowych w różnych miastach Polski, m.in. w Szczecinie, Lublinie, Łodzi, Katowicach i Krakowie. Publikacja, która ukazała się w 1984 r. pt. *Czym jest dla ciebie miasto Poznań?* – pod red. Janusza Ziółkowskiego – zawiera analizę porównawczą wyników naukowych obydwu konkursów oraz obydwie rozprawy: Floriana Znanieckiego z 1931 r. i Janusza Ziółkowskiego z 1964 r.

Działalność naukowa profesora Janusza Ziółkowskiego na UAM miała kilka przerw związanych z propozycjami odbywania studiów bądź podejmowania prac w zagranicznych placówkach naukowych, na które był przez władze własnej uczelni czasowo urlopowany.

Pierwszą okazją ku temu było uzyskanie w latach 1958-1960 stypendium w *British Council* na studia w słynnej *London School of Economics* oraz na *Liverpool University*. Studia te dały mu wymienną sposobność do pogłębienia własnej już bogatej wiedzy w zakresie problematyki społeczno-ekonomicznej oraz zapoznania się z odpowiednią zachodnioeuropejską literaturą, która w kraju, w tym czasie, była trudno dostępna. Dzięki temu stał się ekspertem nie tylko w zakresie problematyki ekonomicznej, społecznej i demograficznej, ale także w całym kompleksie zagadnień określanych terminem współczesnej globalnej cywilizacji. Łączyło się z tym przyswojenie imponującej znajomości języka angielskiego, która odegrała niebagatelną rolę w jego kolejnych stażach zagranicznych i awansach naukowych.

Drugim stażem zagranicznym było objęcie przez niego funkcji Dyrektora Ośrodka Badawczego *UNESCO* ds. Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Azji Południowej, z siedzibą w New Delhi, pełnionej przez dwa lata (1965-1967).

Trzeci pobyt zagraniczny – po kolejnych dziesięciu latach pracy na własnej uczelni – nastąpił w 1977 r. i związany był z objęciem eksponowanego stanowiska Dyrektora Wydziału Rozwoju Kulturalnego *UNESCO* w Paryżu, które piastował przez trzy lata (1977-1980).

Zaangażowanie w działalność naukową i społeczno-kulturalną na arenie międzynarodowej i autoritet, jaki w tym czasie sobie zdobył, wpłynęły niewątpliwie na decyzje wyboru Jego osoby jako przewodniczącego lub członka ważnych krajowych i zagranicznych instytucji naukowych, jak: Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Komitetu Nauk Socjologicznych PAN, Programu Międzynarodowego Rozwoju Nauk Społecznych ONZ, oraz Komisji ONZ ds. Planowania Regionalnego (w charakterze konsultanta).

Praca w placówkach *UNESCO* dała okazję do przekazywania zdobytej wiedzy i doświadczenia w licznych przedsięwzięciach tej instytucji, jak np. w sprawie przewycięzania uprzedzeń rasowych,

upowszechniania wiedzy i zdobyczy cywilizacyjnych krajom trzeciego świata, organizowania współpracy międzynarodowej w dziedzinie nauki i oświaty i – reasumując – wcielenia w życie akceptowanych przez naszą cywilizację ogólnoludzkich ideałów. Profesor Ziółkowski ma na tym polu ogromny wkład swej ofiarnej, cichej, często bezimiennej, zespołowej pracy, zawartej we wszelkiego rodzaju raportach *UNESCO* czy ONZ, które dostępne są na drodze penetracji po archiwach tych instytucji. Była to dla pracownika nauki sytuacja o tyle niewdzięczna, że dorobek ten liczył się jako rezultat pracy instytucji i publikowany był bez nazwiska autora konkretnego opracowania.

Odrębnym etapem drogi życiowej Janusza Ziółkowskiego była Jego wielostronna współpraca z Instytutem Zachodnim w Poznaniu.

Po „Polskim Październiku 1956” Instytut zdynamizował działalność i rozbudował imponująco swoją sieć organizacyjną i aparaturę badawczo-naukową. M.in. powołano po raz pierwszy w dziejach Sekcję Ekonomiczną i Sekcję Socjologiczną (tę ostatnią głównie w celu zorganizowania badań terenowych na Ziemiach Zachodnich).

Na czele zespołu Sekcji Ekonomicznej stanął Profesor Janusz Ziółkowski. W latach 1958-1961 rozwinął ożywioną działalność badawczo-naukową i wydawniczą. Rezultatem tej działalności było m.in. utworzenie nowej serii wydawniczej „Studia nad zagadnieniami ekonomicznymi i społecznymi Ziem Zachodnich” i opublikowanie w 1960 r. – pod wspólną Jego i Bohdana Gruchmana redakcją – pierwszego tomu tej serii pt. *Problemy rozwoju gospodarczego i demograficznego Ziem Zachodnich w latach 1945-1958*”. Jako kierownik Janusz Ziółkowski wykazał się niezwykłym talentem organizacyjnym, pozyskując do współpracy pióra najwybitniejszych reprezentantów polskiej myśli ekonomicznej.

W latach 1960-1964 był ponadto redaktorem naczelnym czasopisma „Polish Western Affairs”, wydawanego przez Instytut Zachodni w języku angielskim. Czasopismo to upowszechniało dorobek uczonych polskich w krajach zachodnioeuropejskich i Ameryce.

W latach 90., po zmianie profilu, szaty graficznej i regularności ukazywania się „Przeglądu Zachodniego”, był członkiem Rady Redakcyjnej (od nru 3/1991 do nru 4/1993).

Oczywiście, będąc socjologiem z wykształcenia (doktorat 1950, habilitacja 1960), Janusz Ziółkowski współpracował po linii koleżeńskej z zespołem Sekcji Socjologicznej Instytutu Zachodniego. Jako były kierownik tej sekcji wysoko cenię sobie naszą ówczesną współpracę i z serdeczną wdzięcznością wspominam nasze niemal codzienne kontakty i zyczliwość dyktowane rady, służące postawieniu naszej pracy na odpowiednim metodologicznym poziomie. Był m.in. członkiem jury słynnego konkursu Instytutu Zachodniego pt. „Pamiętnik osadnika Ziem Odzyskanych”, rozpisanego w 1956 r. jako przedsięwzięcie inauguracyjne świeżo podjęte badania socjologiczne.

Jego zaangażowanie w badaniach nad Ziemiami Zachodnimi znalazło – jak widzę – kapitalny wyraz w tym, że w 1965 r. zdecydowany był nawet na przejście do Uniwersytetu Wrocławskiego, by objąć tam stanowisko Dyrektora Centrum Badań Socjologicznych na Ziemiach Zachodnich. Wrocław nazywano wówczas „stolicą Ziem Zachodnich” i utworzenie takiego Centrum przy Uniwersytecie Wrocławskim uznano za pilną potrzebę. Obiecałem Januszowi Ziółkowskiemu przenieść się wraz z Nim do Wrocławia i wspólnie realizować te ambitne plany. Rezygnację z tych zamiarów i planów spowodowało powołanie Janusza na stanowisko dyrektora Ośrodka Badawczego *UNESCO* w New Delhi w Indiach, w 1965 r.

Projekt naszej wspólnej pracy we Wrocławiu miał swoje korzenie we wcześniejszej formie partnerstwa naukowego, o której warto chociaż krótko wspomnieć.

Był otóż taki fenomen w działalności Janusza Ziółkowskiego, który nosił nazwę Jego Zespołu Dyskusyjnego. Inicjatywa utworzenia takiego Zespołu wyszła od osób, które w różnych okresach i instytucjach spotykały się z Profesorem Ziółkowskim jako uczestnicy różnych ekip badawczych, Jego współpracownicy, a także koledzy z okresu studiów uniwersyteckich. Osoby te, żywiące nieprzemijające uznanie dla wiedzy Janusza, Jego talentów organizacyjnych oraz umiejętności i chęci podtrzymywania dawnych koleżeńskich kontaktów, zaczęły przy różnych okazjach namawiać go usilnie, żeby zorganizował przy Uniwersytecie bądź Instytucie Zachodnim jakieś Forum Dyskusyjne

na temat aktualnych problemów społecznych świata współczesnego. Janusz tę propozycję zaakceptował. W Zespole znaleźli się: starsi koledzy socjologowie i ekonomiści z UAM, urbaniści z Wojewódzkiej i Miejskiej Pracowni Planowania Przestrzennego, współpracownicy z Sekcji Ekonomicznej i Socjologicznej Instytutu Zachodniego oraz niemałe grono wybitniejszych dziennikarzy z poznańskiej prasy, radia i telewizji. Dodam, że częstym miejscem spotkań było prywatne mieszkanie Janusza przy ul. Skarbka 23, gdzie niezwykle serdeczną, rodzinną atmosferę potrafiła stworzyć Pani Domu dr Hanna Ziółkowska, piastująca w owym czasie stanowisko Dyrektora Muzeum Historii m. Poznania. Zadowolenie z tych spotkań wśród ich uczestników było tak wielkie, że nie wyobrażano sobie ich przerwania nawet wtedy, gdy ich „przywódca” został dyrektorem Instytutu UNESCO w New Delhi. Wierzono, że po powrocie nadal poprowadzi tę działalność, a na czas wyjazdu przypadł mojej osobie zaszczyt kontynuowania Jego pracy. Tak istotnie było. Niestety po dwóch latach i powrocie Janusza z Indii odbyło się na ul. Skarbka 23 ostatnie spotkanie połączone z niezapomnianym przyjęciem i obecnością całej Jego Rodziny. Nowe propozycje i nowe obowiązki Profesora Ziółkowskiego spowodowały, że skończyła się możliwość kontynuowania pracy Zespołu. Zapisał się on złotymi zgłoskami w pamięci wszystkich uczestników.

Nadeszły wielkie przeobrażenia polityczno-ustrojowe w naszym kraju, które doprowadziły do upadku PRL i powstania III Rzeczypospolitej.

Profesorowi Januszowi Ziółkowskiemu przypadło w udziale odegrać w tych przeobrażeniach nieprzeciętną rolę. Samo wyliczenie piastowanych przez Niego w tych latach godności, stanowisk i urzędów państwowych wystarczająco potwierdza Jego niepodważalne zasługi.

Po linii społeczno-zawodowej wymienić tu należy: stanowisko Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 1981), członka Papieskiej Akademii Nauk Społecznych w Rzymie, przewodniczącego Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w Warszawie. Godność tę piastował przez 6 lat (1983-1989). Reprezentował w tym czasie socjologię polską w kraju i za granicą. Z Jego inicjatywy nadano pierwsze tytuły Członków Honorowych PTS, którymi uhonorowani zostali wybitni uczeni polskiego pochodzenia na obczyźnie, jak m.in. Stanisław Andrzejewski w Anglii i Jerzy Zubrzycki w Australii. Był też członkiem-założycielem Fundacji Naukowej im. Floriana Znanickiego w Poznaniu w 1989 r.

Po linii społeczno-politycznej należy wymienić:

- wybór - w pierwszych wolnych demokratycznych wyborach parlamentarnych - na Senatora RP z woj. poznańskiego;
- powołanie w tymże 1989 r. na uczestnika „Okrągłego Stołu” w podzespole d/s nauki, oświaty i postępu technicznego;
- powołanie w 1991 r. na stanowisko Sekretarza Stanu d/s stosunków międzynarodowych w Kancelarii Prezydenta RP;
- powołanie na stanowisko Ministra Stanu - Szefa Kancelarii Prezydenta RP.

Na podstawie tego, co wiemy o kwalifikacjach i dorobku naukowym Profesora Janusza Ziółkowskiego oraz na podstawie własnych doświadczeń i znajomości Jego zasad etycznych, stylu Jego życia, mamy prawo wyrazić głębokie przekonanie, że wysokie stanowiska publiczne, które sprawował wykorzystywał z wielkim pożytkiem dla naszego dobra, dla pomyślności narodu i państwa.

W dniu 5 kwietnia 2000 r., w wieku 80 lat, zakończył swe życie wybitny Uczony - Człowiek bardzo zasłużony dla naszej Ojczyzny.

Cześć Jego Pamięci.

Zygmunt Dulczewski